

Tehmina N. Basit and Sally Tomlinson (Ed.)

Social inclusion and higher education

Bristol, The Policy Press 2014, ss. 325

Recenzowana książka, której tytuł można przetłumaczyć jako: „Inkluzja społeczna w szkolnictwie wyższym”, ukazała się na brytyjskim rynku wydawniczym pod koniec 2014 roku, wysiłkiem bristolskiego wydawcy The Policy Press. Redaktorki naukowej publikacji: Tehmina N Basit (Dyrektor Instytutu Edukacji i Badań nad Polityką Oświatową Uniwersytetu Staffordshire) oraz Sally Tomlinson (emerytowana profesor w zakresie studiów edukacyjnych uniwersytetów w Londynie i Oxfordzie), opatrzyły ją obszernym wstępem dotyczącym przewodniego wątku książki, jakim jest iluzoryczna inkluzja społeczna w szkolnictwie wyższym. Opisywany w recenzowanej książce, „nowy” uniwersalizm w dostępie do szkolnictwa wyższego opiera się na przeświadczeniu Green’a (Green A., *Education and state formation*, St. Martins Press 1990, New York, s. 70) o tym, że inkluzja, która mogłaby służyć wielu potrzebom społecznym w rzeczywistości służy interesom grup dominujących. Co więcej, programy rozszerzające dostęp do studiów wyższych dla grup wcześniej nieobjętych ich oddziaływaniem są rozpatrywane poprzez pryzmat konkurencyjnych ideologii rynkowych, podporządkowujących edukację imperatywom ekonomicznym i postępującej globalizacji, dla podwyższenia jakości dostępnej na rynku siły roboczej (por. Hasley A.H., Lauder H., Brown P., Wells A.S., *Education, Culture, Economy, Society*, Oxford University Press, Oxford 1997). Tezy te wspiera twierdzenie, że w gospodarce opartej na wiedzy (*knowledge-based economy*) konkurencyjność gospodarki globalnej zależy od jak najlepiej wykształconych pracowników (Jessop B., *The nature of capitalist state*, Polity Press, Cambridge 2002, s. 168).

Na publikację składa się wprowadzenie i aż 14 rozdziałów dotyczących badań nad partycypacją w szkolnictwie wyższym, przeprowadzonych w krajach

anglosaskich: Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Australii. Publikacja może być swoistą perełką empiryczną dla wytrawnych znawców pedagogiki krytycznej (w ślady P. Freire, H. Giroux), oponentów neoliberalizmu w oświacie (m.in. E. Potulicka czy P. McLaren) oraz orędowników inkluzji w kontekście dostępności szkolnictwa wyższego (np. T. Pilch). Pedagogów społecznych ucieszy spotkanie z klasycznymi teoriami kapitałów w wydaniu P. Bourdieu, R. Putnama i J.S. Colemana. Być może za inspirującą uznają też ilustrację do teorii „ekologicznych” systemów socjalizacyjnych U. Bronfenbrennera (s. 219). Na korzyść zapoznania się z recenzowaną publikacją przemawia również bogactwo mniej znanych w Polsce publikacji anglojęzycznych z zakresu nauk społecznych zawartych w obszernych przypisach bibliograficznych.

Poszczególne rozdziały dotyczą rozmaitych aspektów nierówności społecznych, szczególnie nierówności edukacyjnych oraz dysproporcji klasowych i etnicznych w dostępie do elitarnego szkolnictwa wyższego. Jedną z ważniejszych konkluzji płynących z lektury recenzowanej książki jest ta, że uczestnictwo w szkolnictwie wyższym za pośrednictwem instytucji o niskim statusie nie jest tożsamy z uczestnictwem w szkolnictwie wyższym za pośrednictwem instytucji o wysokim statusie (por. Marginson S. *Equity, Status and freedom; a note on higher education*, „Cambridge Journal of Education” (41) 2011, ss. 23–36). Można mówić o hierarchizacji samych uniwersytetów, zastanawiając się nad faktyczną inkluzją zmarginalizowanych grup społecznych. Na ile, poprzez dostęp do szkolnictwa wyższego, uzyskują one dostęp do elitarnych stanowisk na rynku pracy? Na ile stają się społecznym kapitałem pomostowym dla grup usytuowanych niżej w hierarchii społecznej i czy mają rzeczywisty dostęp do kapitału wiążącego? Co więcej autorzy zastanawiają się nad etnicznością jako swoistym kapitałem społecznym zarówno ograniczającym jak i sprzyjającym awansowi społecznemu (rozdział pierwszy).

Rozdział pierwszy autorstwa Tariq’a Modood’a, zawiera bardzo ciekawe dane dotyczące pochodzenia etnicznego studentów uczelni wyższych w Wielkiej Brytanii, które mogą posłużyć do dalszych metaanaliz. Co więcej, ilustruje ogólnosiątkowy trend w krajach rozwiniętych, do zwiększonej partycypacji kobiet w stosunku do mężczyzn wśród studentów uczelni wyższych, niezależnie od ich przynależności etnicznej. Rozdział drugi jest poświęcony „walce klas” średnich i niższych o dostęp do szkolnictwa wyższego w społeczeństwie brytyjskim w kontekście kształcenia, jako gwaranta lepszej pracy i tym samym wyższych dochodów. Rozdział trzeci dotyczy partycypacji kobiet i mniejszościowych grup etnicznych na amerykańskich uczelniach technicznych w naukach ścisłych i inżynierskich. W rozdziale czwartym autor rozpatruje iluzoryczność równych szans edukacyjnych w kontekście Australii. W rozdziale piątym moż-

na znaleźć przekrój instytucji edukacyjnych dostępnych mniej uprzywilejowanym grupom etnicznym w Stanach Zjednoczonych. Autor pokazuje przemianę rozkładu grup etnicznych od bycia w mniejszości do bycia w większości w określonych placówkach szkolnictwa wyższego. Uważa też, że większa determinacja sprzyja cięższej pracy i w efekcie osiągnięciu lepszych wyników i „prześcięgnięciu” reprezentantów „białej większości” w dostępie do szkolnictwa wyższego. W kolejnym rozdziale punkt ciężkości położony został na różnicie płci i dyskurs równościowy na uniwersytetach w Wielkiej Brytanii. Rozdział siódmy poświęcony jest teoretycznym dywagacjom o sprawiedliwości społecznej poprzez kształcenie masowe na przykładzie Australii. Kolejne rozdziały zawierają kontynuację rozważań równościowych w edukacji na przykładzie studiów przypadku poświęconych etniczności i klasie społecznej w Wielkiej Brytanii, Australii i Stanach Zjednoczonych. Autorzy kolejnych rozdziałów spoglądają na sytuacje studentów z różnych grup społecznych przez pryzmat studiów z perspektywy ucznia i nauczyciela, ich doświadczeń, poglądów i strategii. Nie pomijają perspektywy rodziny pochodzenia i czynników typowo środowiskowych. Rozdziały dwunasty i trzynasty dotyczą polityki edukacyjnej i tworzenia współpracy partnerskiej licznych grup aktorów politycznych, ekonomicznych i środowiskowych w wypracowywaniu solidnych podstaw dla bardziej inkluzyjnego szkolnictwa wyższego. Ostatni rozdział poświęcony jest prawom człowieka, partycypacji obywatelskiej oraz nauczaniu praw człowieka i wdrażaniu ich w życie poprzez aktywność akademicką w USA.

Recenzowana książka zawiera bogaty i wieloaspektowy przegląd badań nad edukacją, szczególnie w kontekście włączającego działania szkolnictwa wyższego, inkluzji poprzez dostęp do studiów wyższych i integracji społecznej poprzez zaszczepianie rosnącej świadomości krytyczno-pedagogicznej. Przesłania płynące z badań są mimo wszystko dość optymistyczne, przynajmniej w zakresie aktywności obywatelskiej, partycypacyjnej demokracji i rosnącego poczucia sprawstwa wśród grup mniejszościowych. Pozytywne jest też opisywane przez autorów zjawisko nabywania niezbędnych kapitałów (umożliwiających dostęp do edukacji) przez rodziny historycznie mające ograniczony dostęp do studiów wyższych.

Choć do nabycia publikacji może zniechęcać wygórowana cena, książkę warto przeczytać chociażby z uwagi na jej zasięg obejmujący trzy istotne w zachodnim świecie akademickim kraje anglojęzyczne oraz na przedstawione w niej bieżące dane empiryczne płynące z opisanych w niej badań.

Anna Odrowąż-Coates, Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie

Krystyna Marzec-Holka

**Kapitał społeczny a wspólnoty wiejskie w obronie „małych szkół”
(przykład województwa kujawsko-pomorskiego)**

Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015, ss. 336

Niniejszy – jakże interesujący tom o nienagannej plastycznie szacie graficznej (wyróżniającej się błękitno-zielonym tłem strony tytułowej) przygotowała Krystyna Marzec-Holka – pedagog społeczna, kreująca niestrudzenie nowe wydarzenia naukowe. Pomyślnie zakończona przez Autorkę kolejna inicjatywa wiąże się z przedstawieniem raportu/raportów (oświatowych) w okresie kreowania nowego ładu społeczno-edukacyjnego, bezpośrednio determinującego pomyślną bądź też niezadawalającą w publicznej ocenie reprodukcję nierówności społecznych w środowiskach lokalnych. Dylematy o których wspominam zaledwie w ogólnym zarysie, a które stanowią przedmiot naukowego systematycznego i konsekwentnego wyjaśnienia zdarzeń (i ich zbiorów) o charakterze szczególnie komplementarnym były oczywiście już wcześniej podejmowane przez pedagogów społecznych, politologów czy też socjologów (por. m.in. M. Theiss, *Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007; R. Pęczkowski (red.), *Mała Szkoła w przestrzeni edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015). K. Marzec-Holka opracowała podjęte zadanie przedstawiając aktualny stan eksplikacji tudzież refleksji nad omawianą problematyką, starając się, by obraz był możliwie pełny i zawierał wątki dominujące we współczesnych przeobrażeniach środowisk lokalnych. Uznano zatem za wiarygodną zastaną obecnie sytuację egzystencji szkół wiejskich (lokalnych, ale również ocen reprezentantów społeczności gminnych) kilku – reprezentatywnie dobranych – powiatów z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. Z obszernego raportu wynika, że założona i oczekiwana misja edukacji w społeczeństwie obywatelskim nie zawsze stanowi trafną, czy też rentowną inwestycję. Może być ona jak słusznie stwierdza Mirosław J. Szymański, inwestycją

wadliwie zaprojektowaną, nieudolnie realizowaną, przynoszącą jednostce, grupom społecznym, regionom i całemu państwu duże straty. Można zaobserwować sytuację, że wbrew aspiracjom i nadziejom, edukacja w dobie współczesnej nadal nie prowadzi ku równości, demokracji i egalitaryzacji społecznej. Może ona również być narzędziem utrzymania podziałów klasowo-warstwowych oraz konsekwentnie przebiegającej reprodukcji nierówności społecznych (por. M.J. Szymański, *Edukacyjne problemy współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014, s. 10–11). W pracy – której szczegółowe założenia przedstawiono we *Wstępie* – Krystyna Marzec-Holka stara się przestrzegać ogólnych ram wyznaczonych już przez sam tytuł opracowania, nie odnosząc się szczegółowo do sytuacji zaobserwowanej w innych państwach Unii Europejskiej. Odczuwamy jednak, iż wszystkie analizy szczegółowe postrzegane są w perspektywie teoretycznych koncepcji wpływu kapitału społecznego (edukacyjnego) na pomyślną partycypację społeczną jednostki. Przeciwdziała jej – niestety jakże często – bieżąca sytuacja społeczno-gospodarcza i tradycyjnie – egzystujące nadal – wzorce natury mentalnej (Surdej, hasło: *Partycypacja*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 84).

Współczesny świat stale się polaryzuje a globalizacja, otwarcie granic, rozrost światowej ekonomii i codzienna merkantylność wyznaczają w jakimś sensie stan niepewności. Przełom wieku, którego doświadczyliśmy i doświadczamy nadal, to moment unikalny, mający swoją dramaturgię, głównie za sprawą ambiwalencji ludzkich uczuć; oczekiwań i obaw, nadziei i lęków, od których to refleksji rozpoczyna m.in. swoje trafne analizy Anita Miszalska w znakomitym artykule starannie opatrzonym jakże emocjonalnie zabarwionym tytułem *Sytuacja demokracji u schyłku wieku – niepokoje globalne, niepokoje polskie* („Kultura i Społeczeństwo” 2000, nr 3). W warunkach polskich na sytuację taką dodatkowo złożyły się elementy związane z synchronizacją przebiegu rodzimej transformacji po roku 1989, która nadal wywołuje potężny wstrząs w życiu jednostek i wielu grup społecznych głównie w środowiskach lokalnych, uniemożliwiając wręcz pomyślne uczestnictwo społeczne. Obecnie – mam na myśli schyłek bieżącej dekady – trudno dostrzec abyśmy mieli do czynienia z oczekiwaną przez większość sytuacją, w której to ideał społeczeństwa partycypującego jako ważnego elementu nowoczesnej demokracji zbliżony byłby do ideału społeczeństwa ludzi równych. Nasilenie asymetrii w relacjach wzajemnych szkoły i środowiska w obliczu określonego trybu kreowania przestrzeni edukacyjnej „małych szkół” utrudnia wzajemne współdziałania a więc kooperację, nie wspominając o polityce edukacyjnej państwa. Odczuwalna i jakże widoczna staje się dezintegracja działań szkoły – najczęściej odgórnie narzucona – i reprezentantów innych lokalnych/regionalnych organizacji publicznych.

Z drugiej strony, książka ukazuje – i to jest główny walor raportu – iż w sytuacji anomii publicznej pojawiają się liczne przykłady spoistości społecznej (integracji tudzież aktywności) przejawianej przez rodziców, nauczycieli, mieszkańców wsi w inicjatywach instytucjonalnego tworzenia „małych szkół” publicznych i niepublicznych w naszym kraju. Mamy zatem do czynienia w kreowaniu określonych – oddolnie inicjowanych – strategii planowanych przekształceń o charakterze profilaktyczno-kompensacyjnym skierowanych na prowadzenie edukacyjnej rehabilitacji społecznej. W wielu fragmentach tej jakże interesującej pracy Autorka (choćby w rozdziale piątym, we *Wnioskach* i w *Zakończeniu*) obliuguje zarówno teoretyków jak i praktyków do pilnego podejmowania zasadniczych propozycji oraz rozstrzygnięć m.in. w zakresie:

- rzetelnego i trafnego rozpoznania stopnia aktualnej asymetrii szkoły i środowiska w ich wzajemnych relacjach. Idzie o diagnostykę przyczyn, następstw oraz ostatecznych konsekwencji dotyczącej m.in., potencjalnych szans wyrównywania wszelkich nierówności edukacyjnych, a w konsekwencji niedoborów społecznych;
- przedstawienia wielu rodzajów wzajemnych wpływów o charakterze sprawczym przez oba omówione powyżej podstawowe elementy układu (szkoła–środowisko), w tym eksponowanie mechanizmów które miałyby ograniczać występowanie określonych nierówności społecznych prowadzących ku marginalizacji i ekskluzji (zob. A. Radziewicz-Winnicki, *Żywiotowość otaczającej współczesności a szansa na homeostazę społeczną. Studia, szkice i refleksje socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2014, s. 150–166).

Zarysowane powyżej przeze mnie argumenty jednoznacznie wydają się świadczyć, że oceniana książka mieści się w podstawowym nurcie badań i analiz, które proponuję określić jako: przewodnie idee postępu społecznego w społeczeństwie obywatelskim, solidarność środowiskowa, partycypacja społeczna a rola i znaczenie kapitału edukacyjnego.

Praca składa się (jej formalna struktura) ze *Wstępu*, pięciu rozdziałów (wraz z podrozdziałami), *Wniosków*, *Zakończenia* i *Bibliografii*. Teoretyczna część opracowania – egzemplifikowana w dwóch pierwszych rozdziałach – poświęcona jest licznym teoriom kapitału społecznego, zawartych w bogatej literaturze przedmiotu, jak również innym teoriom i analizom z zakresu utrwalenia nierówności społeczno-edukacyjnych, ekonomicznych i kulturowo-cywilizacyjnych. W rozdziale trzecim zaprezentowano analizę oceny sieci szkół wiejskich w warunkach występującego od lat w naszym kraju niżu demograficznego. Omówiono także proces likwidacji wielu placówek oświatowych. Rozdział czwarty omawia *Edukacyjne peryferie województwa kujawsko-*

-pomorskiego w pryzmacie prowadzonych debat medialnych i samorządowych. Uwidacznia się proces aktywizacji mieszkańców środowisk lokalnych (w tym elit zamieszkałych na tym terenie, administracji samorządowej, działaczy) na rzecz obrony/restytucji szkół wiejskich. W ostatnim obszernym rozdziale piątym (s. 192–295) zostały omówione i zinterpretowane procedury prawne likwidacji szkół oraz główne determinanty likwidacji. Przedstawiono także dane statystyczne dotyczące likwidacji szkół w Polsce oraz dane o planowanych likwidacjach i wygaszaniu placówek w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2011–2012.

Założenia metodologiczne dotyczą projektu badawczego „Małe Szkoły” niepubliczne w środowisku wiejskim (MNiSW, umowa 2732/H/03/2010/39). Został on zrealizowany w Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy na Wydziale Pedagogiki i Psychologii, w Katedrze Pedagogiki Społecznej w latach 2010–2012. Badania szkół wiejskich niepublicznych były prowadzone z perspektywy teorii kapitału społecznego. Tak przyjęta perspektywa badawcza pozwoliła na poznanie zasobów społecznych, kapitalizujących się w momencie zagrożenia likwidacją edukacji w szkołach publicznych, oraz umożliwiła opis mechanizmów tworzenia się wartości, zasobów i kompetencji jednostek z badanych społeczności wiejskich. Podczas badań „procesu likwidacji placówek i procedury powoływania szkół niepublicznych” ukazano przyjęte przez rodziców strategie obrony edukacji w miejscu zamieszkania i skomplikowany – heroiczny proces ich realizacji. Likwidacja i towarzyszący jej proces tworzenia szkół niepublicznych prowadzony przez rodziców, społeczność wiejską i miejscowych nauczycieli mają podobną genezę. Z całą pewnością zasługują na uznanie powołane w tym celu stowarzyszenia (zob. *Wstęp*, s. 11).

Rodzice uczniów zagrożonych likwidacją szkół, którzy powoływali stowarzyszenia i tworzyli szkołę niepubliczną, wykazali wysoki poziom kapitału społecznego. Co istotne, podobnie wysoki poziom kapitału społecznego wykazali także mieszkańcy nieposiadający dzieci w wieku szkolnym, jako że prawie wszyscy członkowie społeczności lokalnej wspierali i aktywnie angażowali się w ratowanie instytucji edukacyjnej w swojej miejscowości.

W omawianej książce zamieszczone zostały monografie dwóch szkół niepublicznych: Niepublicznej Szkoły w Kąkowej Woli, prowadzonej przez Stowarzyszenie Oświatowe Na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Równe Szanse” oraz Niepublicznej Szkoły Podstawowej im. Powstańców Wielkopolskich, prowadzonej przez Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Trzeciewnica i Suchary (pozostałe monografie „Małych Szkół” w woj. kujawsko-pomorskim w: K. Marzec-Holka, A. Rutkowska, *Małe Szkoły w województwie kujawsko-pomorskim. Studium pedagogiczno-socjologiczne*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012).

Bibliografia, stanowiąca oczywiście pomocniczą podbudowę dla sporządzonego opracowania o przyjętym obliczu: *active research* (s. 305–323) przekracza 150 znanych (i uznanych) pozycji książkowych światowej i rodzimej reprezentatywnej literatury przedmiotu. Do książki dołączono kilkanaście barwnych fotografii wybranych placówek oświatowych.

Należy uwypuklić fakt, iż Krystyna Marzec-Holka konsekwentnie stosowała (jako ekspert i wiarygodny badacz) paradygmat ujmowania poddanych analizie zjawisk w kategoriach powstającego w Polsce nowego ładu społeczno-oświatowego, wykorzystując równocześnie teoretyczne koncepcje – obecne w naukach społecznych – procesów adaptacji, asymilacji, spoistości i integracji społecznej. *Nota bene*, przyglądając się bacznie od lat bogatej twórczości naukowej Autorki trudno się oprzeć przeświadczeniu, że w centrum Jej licznych zainteresowań staje się tworzenie nowych/odmiennych w rodzimej rzeczywistości układów społeczności lokalnych/regionalnych koncentrujących uwagę na tworzenie się – również za sprawą oddziaływania kapitału społecznego – sieci o charakterze patologiczno-dewiacyjnym.

Na zakończenie, jeszcze jedna osobista refleksja. Lektura książki przekonuje – przynajmniej mnie – że warto sięgać do opracowań typu „raport oświatowy”, by po raz wtóry waloryzować tautologiczne zalecenie: proces naprawy edukacji/oświaty, socjalizacji i wychowania dokonywać się będzie w myśl zasad powszechności, elastyczności i ustawiczności. Dobrze się stało, że wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy podjęło się edycji tej książki. Znajdzie ona z pewnością bardzo wielu Czytelników.

Andrzej Radzewicz-Winnicki, Uniwersytet Zielonogórski